

ÇİN EDEBİYATINDA TÜRKLERLE İLGİLİ ŞİİRLER

Prof. Dr. Alimcan İNAYET

Çinliler, Türklerin en eski komşusu idiler. Binlerce senelik etkileşim sürecinde Çinlilerden Türklerle ve Türklerden de Çinlilere ister istemez pek çok kültürel unsur geçmiştir. Bu nedenle Türklerin Çinlilerle olan siyasi, iktisadi ve kültürel ilişkileri çok eskilere dayanmaktadır. Türkler zaman zaman yaptığı akınlarla Çinlileri meşhur Çin Seddi'ni yapmak mecburiyetinde bırakmakla kalmayıp, eskiden beri yazı kullana gelen bu millete kendinden bahsettirmeyi de bilmişlerdir. Çinliler, ister sevsin ister sevmesin, Türkler hakkında vazıh olarak pek çok şey kaydetmişlerdir. Bu kayıtlar sadece tarihî kaynaklarda değil, Çin edebiyatında da bulunmaktadır. Biz bu yazımızda Doğu Türkistanlı ünlü tarihçi Turgun Almas'ın Çin kaynaklarına dayanarak yazdığı “Uygurlar”¹ adlı kitabında yer alan Çince'den çevirilmiş şiirler üzerinde duracağız.

Kitapta bulunan şiirlerin bazıları savaşıla ilgilidir. Bilindiği gibi, Türklerin ecdadı olan Hunlar çok eski zamanlardan itibaren Çinlileri rahatsız etmeye başlamışlardır. Çinliler de kendilerini müdafaa etmek için binlerce kilometrelik Çin Seddi'ni yapmaktan başka çare bulamamışlardır. Tarihçi Turgun Almas'ın kaydına göre, Hunlar milattan 10 asır önce Çin'de kurulan Zhou / Cou sülalesine yaptığı bir akınla Çinlileri yurtlarından göç etmeye mecbur etmişlerdir. Çinliler başlarına gelen bu felâketi şöyle anlatmışlardır :

Ev mekândan ayrı düştük,
Hunlar yüzünden.
Göç ettik telaşlarla,
Hunlar yüzünden.

Demektir ki, atalarımızın durmak bilmeyen seferleri yerleşik hayata alışık Çinlileri yerlerinden oynatmıştır. Şunu da bilmek zorundayız ki atalarımız hep atılğan durumda değillerdi, zaman zaman Çinlilerin de saldırısına uğruyorlardı. Mesela bir kayda göre, Han sülalesinin imparatoru Liu Bang 320 bin kişilik ordusuyla Hunlara karşı saldırıya geçmiştir. Hunlar da 400 bin kişilik atlı ordusuyla harekete geçmiş ve Çin ordusunu Çin'in Feng-çeng şehri civarında kuşatmaya almıştır. Yedi gün kuşatmada kalan Çin askerleri bu durumu şu türkûyle ifade etmişlerdir:

Feng-çeng'de vuku olan acayip vaka,
Getirdi bize korkunç felaket.
Yedi gün aç kalıp perişan olduk,
Yayı kullanmaya kalmadı kuvvet.

Savaşta zafer kazanmak da var, yenilmek de. Türkler Çinlilerle yaptığı her savaşı kazanmış değillerdir, yenilgiye de uğramışlardır. Mesela Çin ordusu tarafından yurtlarından sürülen Hun Türklerinin başlarına gelenleri şu türkûden anlamak mümkündür:

Ayrılıp kalanda Tanrı Dağı'ndan,
Çoğalmaz oldu hayvanlarımız.
Ayrılıp kalanda Alçı Dağından,
Bunalıp sarardı kadınlarımız.

Bu şiirler tarih incelemelerinde birer delil olarak kullanmaya değer önemli vesikalar. Aynı zamanda Türk edebiyatı tarihinin karanlık çağlarına ait birer ışıktır. Çünkü bu şiirlerin bazıları ileride göreceğimiz üzere aslen Türkçe olup sonradan Çinceye çevrilmiş ve Çince olarak korunmuştur.

Kitapta bulunan şiirler içinde Türk hükümdarıyla evlendirilen Çinli prensesle ilgili bir şiir dikkatimizi çekmektedir. Bilindiği üzere, hükümdarlar arasındaki kız alış veriş, eski çağ

¹ Turgun Almas, Uygurlar, Şincang (Doğu Türkistan) Gençler ve Çocuklar Neşriyatı, Urumçi, 1989.

diplomasisindeki bir tedbir, bir usuldür. Çinliler bunu gayet iyi kullanmışlardır. Türklerin muhtemel bir saldırısını önlemek, Türklerle iyi geçinmek veya ittifak kurmak için hep Türk hükümdarlarına kız vermişlerdir. Milattan 104 yıl evvel Çin imparatoru kızı Şui Jun'ü Uysun hanına vermiştir. Prenses Şui Jün kendi yurdundan uzakta hiç de alışık olmayan hayat şartlarının verdiği sıkıntısını şu türküyle anlatmıştır:

Yolcu etti beni uzağa,
Evlendirip Uysun hanıyla.
Evleri yuvarlak çadır odalar,
Hep kımız içip et yiyorlar onlar.
Sinir oluyorum yurdu özlesem,
Kuş olsam da yurduma uçarak gitsem.

Şiirde eski Türklerin yaşayış tarzını anlatan önemli hususlar bulunmaktadır.

Yiğitlik, eski Türklerin insanlarda aradığı mühim vasıfların biri idi. Atalarımız, analarımız yiğitliği, kahramanlığı her şeyden üstün tutmuşlardır. M.S. 430'da Avarlarla savaşıyan Türk hükümdarı Begkulu hakkındaki bir türküde şöyle denilmektedir:

"Eyvâh, Begkulu geliyor" dediğinde anne, .
Durur şu an bebeğin ağlaması da.
Diyormuş genç kızlar söylerken şarkı,
Olsaydı sevgilim de Begkulu gibi.

Çince kaynaklara geçen bu türküden Türk kadınlarının yiğitliğe verdiği değeri görüyoruz. .

Uygur Türkleri M.S. 744'den 840'a kadar süren Uygur devleti döneminde askeri kuvvetiyle Çinliler üzerinde sağladığı nüfuzuna dayanarak iktisadi alanda da büyük imtiyazlara sahip olmuşlardır. Tarihçi Turgun Almas'ın belirttiğine göre, Çinliler Uygur Türklerinin verdiği 100 bin at karşılığında 4 milyon top ipek ödemek zorunda kalmışlardır. Uygur devleti 840'ta yıkılıncaya kadar Çinliler ancak 1 milyon 662 bin top ipek ödeyebilmişlerdir. Çinliler böylesine ağır dış borç altında ezilerek çaresizce Uygurlara sayıca çok, ama kalitesiz malları verme yoluna gitmişlerdir. Bu durum karşısında Uygurlar da onlara işe yaramaz, hasta atları göndermişlerdir. Bu hâl Tang sülalesi devrinde yaşayan Çinli şair Bei Juyi'nin "Çoğay Yolları" adlı şiirinde anlatılmaktadır:

Çoğay yolu, Çoğay yolu, bu uzun yollar,
Kara tepenin suyu bol, pınar kaynıyor.
Uygur ehli at satmaya gelse her sefer,
Bu yolların kenarında otlar kalmıyor.
Ot mahvolur pınar kurup, atları hasta,
Bastığı mühür batmış kemiklerine,
Bir at için istiyorlar elli top ipek,
Bilinmiyor getirirler ne kadar yine,
Beslesek de işe gelmez bu zayıf atlar,
Yıl dolmadan ölüp biter ondan yedisi,
İpek eksik, kız kadınlar kaldı cefada,
İpekleri el ucunda dokuda kaba,
Hedefe ulaşmayı düşünüp onlar,
Örümcük ağrı gibi seyrek ipleri,
Uygurlar çok sinirlendi böyle ipeğe,
Kağanın hatunu prenses Şien En,
Bu durumu düzelt dedi Çin hanına.
Yuan-he'nin ikinci yılı verdi şah ferman,
Hazineadaki kumaşları verdiler ata,
Güzel ipek getirildi Jiang-men taraftan,

İpekleri kötü dokuş olmadı başka.

Uygur Türkleri eskiden zengin sözlü edebiyat geleneğine sahip idiler. Fakat bunlar yazıya geçirilmediği için çoğu kaybolup gitmiştir. İçlerinden bazıları, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Çince kaynaklara geçerek korunmuştur. Bunların biri Türk şiir tarihinde ilk şiir olarak bilinen "Türk Koşuğu" ("Tie-le-Ge / Çi-le-ge) ismiyle kaydedilmiştir. Çin edebiyatında çok meşhur olan bu şiir, Turgun Almas'a göre, M.S. 6. Yüzyılda Uygur şairi Hogursur Altun tarafından yazılmıştır. Japon Türkolog Masao Mori'ye göre ise, bu şiir Kuzey Çi devletinde general olarak hizmette bulunan Hu Lujin (Altun) tarafından M.S. 546 yılında söylenmiştir. Şiir aslen Türkçe olup sonradan Çinceye çevrilmiştir.² Bugün bile Çin'de herkesin ezbere bildiği bu şiirin Türkçe tercümesi şöyledir:

Çoğay'ın dağları bağrında akar,
Turalar nehri dalgalanarak,
Gökyüzü sanki bir çadıra benzer,
Duruyor o yaylayı kaplayarak.

Gökyüzü masmavi, bulutsuz sema,
Yaylalar sınırsız görünmez hiç kaş.
Gözükür bazen de yığın yığın mal,
Rüzgar estiğinde otlar eğse baş.

Bu şiiri okuduğumuzda kendimizi sanki masmavi gökyüzü altındaki hafif esen rüzgarlarla dalgalanan, yığın yığın hayvanların otlamakta olduğu uçsuz bucaksız güzel yaylada hissederiz. Çinlilerin bu şiiri büyük bir zevkle okuması ve ezberlemesinin sırrı işte buradadır.

Şu bir gerçektir ki, Uygur Türkleri bağımsız yaşadığı sürece hep yüksek kültür sahibi olmuşlardır. Yarattığı kültürü komşu uluslarla da paylaşmışlardır. Tarihî kayıtlara göre Tang sülalesi devrinde başkent Loyang'da Batı (Orta Asya)dan gelen müzisyenler Çinlilere müzik öğretmişlerdir. Bugün Çinlilerin milli çalgı diye kullandıkları pipa, er hu, huqin gibi bir çok çalgı aleti işte o zaman Batıdan getirilen müzik aletleridir. Şimdi Çinlilerin Uygur kültüründen ne derecede etkilendiklerini yine Çin kaynaklarından öğrenebiliriz:

Tang sülalesi devrinde yaşayan Çinli şairlerden Wang Jian'in "Liangcou'ya Seyahat" adlı şiirinde şöyle denilmektedir:

Sabah duyup horozun öten avazını,
Şehri Loyang'da herkes öğreniyor Hu³ sazını.

Yine Çinli şairlerden Yüen Ceng bir şiirinde:

Gece tellal Liangcou'da kılar temasını,
Duyduğundan o sıra tam Kuçar'ın sazını.
Oldu Uygurca süslenmek kız kadınlar adeti,
Büyük maharet sayıldı çalmak sazı Uygurlar gibi.

diye yazmıştır.

Çinli kadın şair Hua Ruy "Kasır Şiiri" adlı şiirinde ise, Tang sülalesi sarayındaki hanımların milli bayramlarda Uygurca giyindiğini şöyle anlatmıştır:

Bindiği Uygur atı, Uygur kıyafeti giydiği,
Bu kıyafetle cilve eder tel gibi ince belleri.

Bütün bunlar, Türklerin hep kültür alıcı değil, aynı zamanda kültür verici olduğunu gayet açık bir şekilde göstermektedir. Türk Çin kültür ilişkilerinin ciddi şekilde ele alınıp araştırılması durumunda bunun gibi pek çok gerçeğin aydınlığa kavuşması mümkündür.

² Masao Mori. "Türk Kültür Tarihinin Erken Çağları Üzerine Araştırmalar". Türk Kültürü El Kitabı. İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1978, s. 9

³ Hu, burada Uygur Türklerini imler.

"Çin Edebiyatında Türklerle İlgili Şiirler", Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Sayı.359, Ankara, 1993, ss. 173-178